

КОГНИТИВНИЯТ ФАКТОР ЗА ГРАМАТИЧЕСКИТЕ ИЗМЕНЕНИЯ

СТОЯН БУРОВ

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

stobur@abv.bg

Промените в концептуализацията на предметите, явленията и процесите са основен когнитивен фактор за граматическите изменения. Граматическата категоризация, която следва промените в концептуализацията, води до семантични и формални промени в граматическите класове и категории. Промените могат да бъдат подпомогнати от влияние на „външен“ фактор – чуждоезиково влияние, билингвизъм; „вътрешен“ фактор – недостатъчно закрепена граматическа норма, „книжност“ на нормата, изкуствен характер на нормата. Промените могат да имат и спонтанен характер, следвайки логиката на вътрешноезиковата еволюция.

Ключови думи: граматически изменения, концептуализация, категоризация, изключения от нормите, грешки в употребата, български език

THE COGNITIVE FACTOR IN GRAMMATICAL CHANGE

STOYAN BUROV

ST. CYRIL AND ST. METHODIUS UNIVERSITY OF VELIKO TARNOVO

stobur@abv.bg

Changes in the conceptualization of objects, phenomena, and processes are a major cognitive factor in grammatical change. Grammatical categorization, which has to do with changes in conceptualization, triggers semantic and formal changes in grammatical classes and categories. Changes can be enhanced by the influence of an external factor – foreign language influence and bilingualism, or an internal factor – insufficient fixation of the grammatical norm, formality of the norm or artificiality of the norm. Changes can also be spontaneous as they follow the logic of intralingual evolution.

Keywords: grammatical change, conceptualization, categorization, exceptions to norms, errors in usage, Bulgarian language

*Различните езици – това не са просто различни обозначения
на един и същ предмет, а различни виждания за него.*

Вилхелм фон Хумболт

1. Изхождайки от самото естество на промените в граматиката, Иван Леков смята, че терминът *тенденция* най-добре приляга на всяко граматич-

ческо развитие с изгледи на закономерност, защото при граматическото развитие липсват строгата издържаност и последователност, характерни за фонетичните закони (Леков/Lekov 1958: 98). И така най-кратко тенденцията може да бъде описана като зачестило явление с посока към закономерност. Ето един общ списък на съвременните тенденции в развитието на българската граматика, обусловени от различни фактори или от различна съвкупност от фактори.

1.1. Трансформация (реинтерпретация, деграматикализация) на противопоставянията по одушевеност – неодушевеност, мъжколичност – немъжколичност и лице – нелице, която ескалира преди всичко с изобилие от грешки при употребата на така нар. *бройна форма* (*десет полица* вм. *десет полицаи*, *десет църкели* вм. *десет църкела*) и на „мъжколичните“ числителни (*двама*, *трима* и под.). Реинтерпретацията на одушевеността е стар процес: тя започва с постепенното разрушаване на падежната система в българския език, в която някои от падежните парадигми са се различавали в зависимост от това дали името е назовавало одушевен или съответно неодушевен предмет. По-точно би могло да се каже, че започналата граматикализация на одушевеността, която се преплита с родовата именна категоризация, така и не е била прокарана докрай, за да се превърне в класификационна граматическа категория. Р. Ницолова набеязва три възможни случая на започнала, но неосъществена граматикализация: (1) опитите за граматикализация се прекратяват поради конкуренцията на други, по-успешни в това отношение конструкции; (2) процесът на граматикализация съществува за известно време и се самопрекратява, тъй като не могат да се развият всичките ѝ параметри; (3) граматикализацията не може да постигне пълно развитие, но продължава да съществува в ограничени сфери на употреба (Ницолова/Nitsolova 2020: 82). Българската историческа граматика дава достатъчно примери как класификационната стойност на одушевеността отслабва за сметка на граматическия род, който започва да играе първостепенна роля в именната категоризация.

В българския език противопоставянето по одушевеност – неодушевеност се трансформира в противопоставяне по мъжколичност – немъжколичност, а то от своя страна се трансформира в семантична опозиция по мъжки – немъжки пол. Последната трансформация е актуална именно като тенденция в съвременната българска граматика. Така например вече са регистрирани употреби на „мъжколичните“ числителни *двама*, *трима* и под. като квантификатори на лица от мъжки пол, но означени със съществителни от среден и женски род, срв.: *Трима непълнолетни момчета застават на подсъдимата скамейка* (dariknews.bg); *Двама бивши мутри случайно се срещат* (<http://joke.actualno.com/view/8729>). Налице е контаминация на граматическия род с мъжкия пол на визираните лица.

Противопоставянето по лице – нелице при въпросителните (*кой – кого – кому* срещу *какво*) и образуваните от тях неопределителни, отрицателни, обобщителни и относителни местоимения търпи изключителна динамика,

дори напълно започва да се неутрализира. На първо място, установен факт е архаизацията на дателните форми, които се изместват от конструкция с предлог + винителна форма, която пък от своя страна се измества от именителната форма, напр. *вм. никому – на никого*, а *вм. на никого – на никой*. Има и още една степен на промяна – петрифициране и генерализация на дателната форма и употребата ѝ в предложна конструкция поради изкривена представа за „престижност“ на формата, срв. напр. *На кому е нужно това?* (Новини), *Дай боже на никому да не се случва* (Дневник), *[Тя] може книжка на някому от присъстващите живи да откаже да издаде...* (<https://www.168chasa.bg/article/9649473>).

В полза на тезата за неутрализация на противопоставянето по лице – нелице при посочените по-горе видове местоимения са примерите, в които „личните“ винителни форми се употребяват *вм. именителните*, макар да заместват или препращат към нелица, означени със съществителни за нелица, напр. *Стана въпрос за извършен грабеж на магазин, от когото са взели огромно количество цигари* (24 часа).

Посочените случаи на хиперкоректност са индикатори за неутрализиране на опозицията по лице – нелице.

1.2. „Унищожаване“ на възвратността при глагола, при местоименията (дерективация на глаголите, подмяна на пълната форма на възвратното лично местоимение с невъзвратни форми, употреба на контаминирани форми от типа *мене си, него си*, подмяна на пълните и кратките форми на възвратното притежателно местоимение с невъзвратни притежателни местоимения) и при сегашните деятелни причастия.

1.2.1. Глаголната дерективация е активен процес в съвременната граматика. На първо място, налице е конкуренция между възвратни и невъзвратни безлични глаголи за природни и физически явления и процеси, напр. *гърми се* и *гърми*, *мръква се* и *мръква*, *съмва се* и *съмва* и др. Конкуренция съществува и между възвратни и невъзвратни лични интранзитивни глаголи с битийно значение (‘нещо съществува, проявява себе си по този начин’), напр. *белея се* и *белея*, *синея се* и *синея*, *скитам се* и *скитам* и др. На второ място, появяват се случаи на дерективация на възвратни глаголи, които описват ситуации, възникващи самопроизволно, спонтанно, без външна намеса, напр. *Болката усилва* (*вм. се усилва*) *с всеки ден* (реклама); *Президентът разпуска* (*вм. се разпуска*) *на плажа в Евксиноград* (moreto.net); *Маскирани и въоръжени опитали* (*вм. се опитали*) *да нахлуят в дома на бившия зам.-министър на туризма* (epicenter.bg); *раната инфектира* – *раната се инфектира*; *мерките се разхлабват* – *мерките разхлабват*; *селата обезлюдяват* (inewsbg.com) – *селата се обезлюдяват* (dnes.bg); *Бавно се научавам, че не трябва да реагирам на всички неща, които ме притесняват* (<https://bg.ecasus.org/im-gradually-learning-dont-react-things-bother-1523>) – *Бавно научавам, че не трябва да реагирам на всичко, което ме дразни* (<https://flow.bg/2018/11/bavno-nauchavam-che-ne-biva-da-reagiram-na-vsichko/>), *С колие за 5 бона се облажи Мария* (фейсбук) – *Той*

ще облажи с близо 300 хиляди лева (Стандарт). Този вид възвратни глаголи са продукт на така нар. *антикаузативна деривация* (образуване на възвратен глагол от невъзвратен): *усилвам* (транзитивен глагол) – *усилвам се* (интранзитивен глагол). Следващата стъпка, която започваме да наблюдаваме, е именно употребата на възвратния интранзитивен глагол като невъзвратен интранзитивен, с което формално той се изравнява с първичния транзитивен. Така глаголи като *усилвам*, *разпускам*, *опитвам*, *разхлабвам*, *инфектирам* и под. получават двойка реализация в текста. Основна причина за снемане на възвратността в посочените два случая е, че частицата *се* е празен символ, символ на мнима възвратност.

Още по-активна роля в съвременните граматически изменения има процесът на конверсивна каузативация на глаголните значения. Срв. напр. транзитивация на интранзитивни глаголи с цел каузативация на значението: *Образованието деградира* – *Парите деградираха образованието*; *Атаките ескалират* – *Иран ескалира атаките*; *Нацията оглушава* – *Някой оглушава нацията*; *България затъна в блатото на корупцията* – *Това Зло заклеци България в корупция и я затъна в блатото на статуквото* (Факти); *дерективация* и *транзитивация* на интранзитивни глаголи с цел каузативация на значението: *Нашата парламентарна група се разпадна* – *С интригите си те разпаднаха нашата парламентарна група*; *Усмиввам се на хубавия пролетен ден* – *Хубавият пролетен ден ме усмивва*. Процесът е свързан със заличаване на семантичната разлика между транзитивните и интранзитивните глаголи – разлика, която все повече става синтактична, отколкото семантична. В резултат сам по себе си глаголът няма да ни съобщава нищо за значението преходност или непреходност, само различната синтактична връзка с окръжаващите го членове на изречението ще съобщава за своята реализация като транзитивен или интранзитивен глагол. Начинът на образуване на преходни глаголи от непреходни чрез тяхната употреба без или със каузативно значение, е много продуктивен в съвременната българска реч.

1.2.2. Дерективация на местоименията

Особено забележително в последните години е пренебрегването на възвратните лични и възвратните притежателни местоимения за сметка на употребата на обикновените лични и притежателни местоимения. Самò по себе си това явление не е ново, причините за него и в миналото, а и сега се коренят до голяма степен в изкуствения характер на граматическите правила. Но ескалацията от погрешни употреби не само в устната, но и в писмената реч, особено в речта на медиите и институциите, е толкова мощна, че погрешните употреби вече очертават тенденция, която вероятно ще доведе до промяна на предписваните от нормативната граматика правила. Основните случаи са три: (1) подмяна на възвратното лично местоимение *себе си* с пълните форми на личното местоимение, напр.: *Други видяха в това предизборен ход, тъй като се зарибяват хората в най-големите градове, които биха желали да имат някое министерство при тях* (вм.

при себе си) (Стандарт); (2) подмяна на пълната форма на възвратното притежателно местоимение *свой* с формите на притежателно местоимение, напр.: *Според закона, при това положение, председателят на камарата на общините решава изхода с неговия* (вм. *със своя*) *глас* (Сега); *Екозащитниците са много силни в протестите. Толкова са активни на моменти, че събуждат подозрение в чистотата на техните* (вм. *на своите*) *помисли* (Епицентър); (3) подмяна на кратката форма на възвратното притежателно местоимение *си* с формите на притежателното местоимение, напр.: *Германия обвини Гърция, че прави малко за намаляване на дълга ѝ* (вм. *си*) (Труд). Може да се набележи и четвърти случай – вм. *себе си* употреба на контаминирани форми, състоящи се от пълните форми на невъзвратното лично местоимение + формата *си*, напр.: *Не помагаме нито ние на нас си* (вм. *на себе си*), *нито те на тях си* (вм. *на себе си*) (БНТ). За необратимостта на процеса на местоименна дерективация говорят и някои примери на реклами, чийто текст предварително би трябвало внимателно да се преглежда от специалисти, срв.: *Нова Бразилия. Събуди позитивното в теб* (вм. *в себе си*)! (реклама по bTV), *Взemi най-добрите ни модели за теб* (вм. *за себе си*)! (реклама на Teodor.bg), *Вземеете Вашите* (вм. *своите*) *пари!* (реклама на банка). Дерективацията на местоименията сякаш се посреща с безразличие, никакъв отпор не ѝ се дава.

И така, възвратното притежателно местоимение – както пълната, така и кратката му форма, е подложено на тотална подмяна. Пълната *себе си* масово се подменя от невъзвратните форми на личното местоимение или от контаминирани форми от вида *мене си*, *тебе си* и т.н. Трябва да се има предвид обаче, че контаминирани форми на личното местоимение, както и контаминирани форми, съставени от пълна форма на притежателното местоимение + *си*, напр. *мой си*, *твой си*, *негов си*, *наш си* и т.н., които все още нямат масова употреба в съвременната българска реч, претендираща за книжовност, са факт в някои източнобългарски диалекти, т.е. това не са никакви новообразувания. Такива форми, съхранявайки възвратността чрез възвратноместоименната частица *си*, са в конкуренция с дерективирани местоимения, но точно поради диалектния си произход и регионалната си ограниченост почти нямат шанс за повсеместна употреба. От всички възвратни местоимения и форми засега здраво се държат кратките форми на възвратното лично местоимение *се* и *си* в приглаголна употреба, изпълняващи функция на възвратноместоименни частици. Те, както знаем, само в редки случаи означават възвратност, при която *се* = *себе си*, а *си* = *на себе си*. В останалите случаи *се* и *си* имат словообразователна, граматическа, модална функция, напр. за образуване на форми за страдателен залог, за изразяване на така нар. *взаимно* (*реципрочно*) *значение*, на *dativus ethicus*, а при медиалните глаголи частицата *се* е празен символ за възвратност.

Както се каза, местоименната дерективация е провокирана преди всичко от намесата на екстралингвистичен фактор: „книжност“ на компо-

зираната форма на възвратното лично местоимение *себе си* и на пълната форма на възвратното притежателно местоимение *свой*, липса на възвратни местоимения в някои от западнобългарските диалекти, които по принцип оказват натиск върху книжовната норма – първо в устната реч, а след това и в писмената, чрез изместването на „източнобългаризмите“ с някои от най-контрастните „западнобългаризми“ в областта на граматиката чрез софийския градски говор, който постепенно се налага като по-престижен в цялата страна. Външен фактор са и лошите преводи, вкл. машинните преводи, от английски език. Вътрешноезиков фактор според Ив. Харалампиев е „общият процес, при който отпадат специалните граматични средства за означаване на лице като субект или обект на глаголното действие или пък като притежател на лице или предмет“ (Харалампиев/Haralampiev 1997: 124). Друга основателна причина той вижда в „дефицита“ на възвратните местоимения, които за разлика от невъзвратните са едни и същи за всички лица и числа (срещу *мене, тебе, него* и т.н. е налице само и единствено *себе си*, срещу *мой твой, негов* и т.н. е налице само и единствено *свой*).

1.3. Относителни прилагателни от режим на синтетизъм към аналитизъм и към нов „синтетизъм“. Апозитивни конструкции

Инвазията на апозитивния модел от съществително (във функция на определение) + съществително (във функция на определяемо), напр. *офис мениджър, ски център, фитнес зала, кафе машина*, вече подробно е разгледана на друго място (Буров/Burov 2015: 7–24). Поставя се въпросът дали българският език е „проницаем“ по отношение на този модел заради влиянието, което в миналото е имал от контактите си с османотурския език от страна на така нар. *изафет*. Действително запазени са в съвременния български език такива отделни словосъчетания, напр. *шкембе чорба, тахан халва, дроб сарма, рахат локум*, но както може да се заключи, те и подобни на тях означават предимно ‘веществен произход’. Днес изключително активно е влиянието на модела, присъщ на германските езици (в нашия случай това е преди всичко влияние от английския език), за изразяване не само на произход, но и на предназначение, принадлежност, свойственост, т.е. моделът засяга всички видове относителни прилагателни. Той получава синтактично разширение, като започва да компресира цели подчинени определителни конструкции, напр. *Какъв е този Парис Хилтън и Ким Кардашиян стил на обличане?* (Уикенд), „*Висящо кафе*“ и „*висящ хляб*“ *мания превзе Русе* (Вести). Активен е и моделът от инициална абревиатура във функция на определение + определяемо съществително, напр. *МВР шефове, ЦРУ агенти, ДДС афера*. Моделът от съществително + съществително може да се разширява и с прилагателни имена във функция на съгласувани определения на определяемото, срв. *богат кафе вкус, пълен он-лайн хаос, дизайнерска кока-кола чаша*.

Апозитивните конструкции от типа *кафе вкус* са последна, трета стъпка в начина на изразяване на атрибутивните словосъчетания: на първо място, най-старинен, съответстващ на славянския синтетичен строй, е мо-

делът относително прилагателно + съществително (в конкретния случай това би била конструкцията *кафеен вкус*), на следващо място е моделът съществително определяемо + предложно-именно съчетание във функция на несъгласувано определение (в конкретния случай – *вкус на кафе*), модел, който е в съответствие с аналитичния граматичен строй на българския език, и на трето място – моделът съществително + съществително, където първото съществително е атрибут, а второто е определяемо (*кафе вкус*). Трите модела в начина на оформление на атрибутивните словосъчетания могат по-общо да се определят като славянски (*кафеен вкус*), романски (*вкус на кафе*) и германски модел (*кафе вкус*). Третият модел (*кафе вкус*) представлява своеобразен нов вид синтетизъм, който, за да се отличи от стария, първичния синтетизъм, може да се определи като „вторичен синтетизъм“. Българската езикова ситуация в момента предлага конкуренция на трите вида конструкции. Старите относителни прилагателни са застинали в отдавна наложени се конструкции, докато иновативните „вторично синтетични“ конструкции все още преобладават в езика на медиите и в професионалните жаргони, където представляват „лесни“ и „икономични“ буквални преводи от английски, а от там нахлуват и в разговорната реч.

Основен фактор за широкото разпространение на апозитивния модел е паралелното заимстване от английски език на думите като самостоятелни единици и като елементи на готови композити. Експанзията на модела се обяснява с престижността на английския език, доколкото се имитира структурата на английската именна група. Важна причина за разпространението на модела представляват неговите прагматични особености: краткост, „терминологичност“ на номинацията и отсъствие на необходимостта от експликация на семантичните връзки между главния и зависимия елемент (Горбов/Gorbov 2010: 35–36). Моделът започва да се попълва и с домашна лексика, а не само с думи, заимствани от английски, т.е. не става въпрос само за преки заимствания на апозитивни конструкции от английски или за образуване на българска почва на апозитивни конструкции с лексика, заимствана от английски език, а за „гостоприемна“ рецепция на самия синтактичен модел, срв. напр. *Христо Стоичков и менте новините* (Вести), *Тайната на кафе каймака* (надпис на етикет), *Швайни облажи със златната тенис ябълка [= красивата тенисистка Ана Иванович]* (Стандарт).

1.4. Загуба на звателната форма при личните собствени имена не само при обръщение към жени, но и към мъже, напр.: *Слънчев ден ти пожелавам, Стефан* (вм. *Стефане*) (фейсбук) *Аз Ви благодаря, Пламен* (БНР). Тенденциите са към ограничаване и пренебрегване на звателните форми за сметка на общите форми. Те се дължат преди всичко на прагматични фактори: от хиперкоректност за по-престижни и официални се смятат общите форми, а за по-малко престижни или твърде интимни и „домашни“ (битово-разговорни) – звателните, т.е. предпочитанията към единия или другия тип форми се поставят в зависимост от типа реч, сферата на общуване,

речевата ситуация, комуникативната стратегия на говорещия и под. Звателната форма остава активно употребима само при нарицателните съществителни от мъжки и женски род и при съществителни собствени за нелица от мъжки и женски род: *господине, госпожо, майко, бабо, лудетино, прахоснице* (нарицателни съществителни за лица), *родино, земьо* (нарицателни съществителни за нелица), *Българийо, Дунавe* (собствени съществителни за нелица) и мн. др. В комуникативния акт обръщението към събеседника е ясно от даденостите на самата ситуация, затова става излишно допълнителното му маркиране със специалната звателна форма. Не стоят така нещата при нарицателните съществителни за нелица и при собствените съществителни за нелица, където обръщението метафори са резултат от антропологизация и не могат да бъдат ситуативно обусловени. Обръщението се сигнализира само граматически чрез звателната форма.

1.5. Маскулинизация, семантично съгласуване

Както сме отбелязали на друго място, темата за употребата на съществителни имена за лица от мъжки род при назоваване и титулуване на лица жени в съвременната българска реч неизменно е в полето на лингвистичния интерес от 50-те години на ХХ век досега. Нещо повече – тази тема постоянно подхранва широкия обществен интерес, предизвиква дискусии и полярни мнения (вж. Буров/Буров 2016: 25–31). Бавно и полека маскулинизацията, не без помощта на медиите, на новия бюрократичен сленг (така нар. *брюкселски език*) и на преводите от английски език, става повсеместно явление, та дори отдавна установени съществителни за лица от женски род, назоваващи професии, занятия, специалности, като *учителка, журналистка, студентка* и под., се изместват в речта от съответните съществителни от мъжки род – *учител, журналист, студент*. Ето какво казва Стефан Цанев – изтъкнат български писател, по повод на ширещата се маскулинизация и на тенденцията да се игнорира звателната форма: „Използваме мъжки род за женски професии, защото така изглежда по-европейско, по-чуждо. По същата причина някои избягват звателния падеж, който е украшение на нашия език. Чуждеем се, така е било в последните 100–150 г. и писателите се присмиват на това. Простият човек, за да изглежда интелигентен, изкривява езика“ (cross.bg). А ето и една минидискусия между двама участници в коментарите след една публикация на известен български публицист във в. „Сега“: (първи участник, жена) – *Бях му редактор и той се дразнеше*; (втори участник, мъж) – *Били сте редакторКА или и Вие сте за Цариградската конвенция...* В защита на женския род се изказват и много други публични личности, срв. напр. следното изказване на Емил Кошлуков: „Що по всички телевизии говорят, все едно са турци или англичани? Ние си имаме родове, нали така? Защото утре и английската кралица ще стане г-жа крал“ (Факти). Правилно отбелязва В. Петров, че „Темата за маскулинизацията е по-актуална отвсякога не само в научните търсения на някои наши лингвисти, а и сред една част от обществото, която има по-изострен езиков усет“ (Петров/Petrov 2019: 356).

Нещо повече, самите лица от женски пол започнаха да се самоназовават със съществителните от мъжки род, като вероятно в това влагат някаква мнима престижност на тези съществителни пред пренебрегнатите и изпратените в битово-разговорния стил и дори в пасивния речник женскородови корелати. В случая тази, нека я наречем псевдоинтелектуализация на съвременната българска реч, вече действително се превръща в необратима тенденция. Тя влече след себе си иновационни за практиката на българския език опити за налагането на така нар. *съгласуване по смисъл*, твърде характерно напр. за руския език, срв. в руски: *врач* (м.р.) *пришла* (ж.р.) и *известная* (ж.р.) *врач* (м.р.). В руската лингвистика се приема, че вече е допустим факт първият вид съгласуване по смисъл, докато семантичното съгласуване от втория вид се приема по-скоро като явление, все още нарушаващо граматическата норма, срв. становището на А. Б. Копелиович: „Нормата не приема маркираността на левите елементи [т.е. употребата на съгласувани по смисъл определения в женски род към определяемо съществително за лице от мъжки пол], но е благосклонна към маркираността на десните елементи [т.е. употребата на предикат в женски род]“ (цит. по Юдина/Yudina 2010: 115). Тази констатация важи и за българския език с уговорката, че маркираността на десните елементи все още се приема за донякъде допустимо отклонение от нормата, докато маркираността на левите елементи се възприема за твърде необичайна практика, нарушаваща по недопустим начин граматическата правилност. Това, което в руски е факт, в български е тенденция, а това, което в руски е тенденция, в български е изолирано явление, нарушение на граматическата правилност.

Можем да набележим следните степени на правилност – неправилност на употребите:

(1а) В обичайния случай при идентифицираща референция на лице от женски пол, означено със съществително нарицателно за лице, и при специфициране на лице от женски пол като неопределено за слушателя граматическата правилност и нормалната българска реч изисква употреба на съществително за лице от женски род (стига да го има), напр. *Асистентката* (съществително от женски род – идентификация на лице от женски пол) *по философия отсъства по болест; Директорката Ви вика; Имаме консултация с асистентката по философия; Трябва да отидете при директорката; Запознах се с една асистентка* (съществително от женски род – специфициране на лице от женски пол като неопределено) *по философия; Една учителка те търсеше по телефона;* (1б) В случаите, посочени в (1а), е правилно съгласуваните определения да се съгласуват по род със съществителните от женски род, срв. *нашата асистентка, новата директорка, една млада асистентка, една прочута директорка* и пр.

(2) Еднакво правилна е употребата на съществително име за лице от женски и от мъжки род като предикат на изреченски субект лице от женски пол, срв.: *Тя е много добър лекар / много добра лекарка* (характеризи-

рац предикат); *Тя е учител / учителка* (таксономичен (класифициращ) предикат); *Тя е новият директор / новата директорка на гимназията* (идентифициращ предикат).

(3) Допустимо отклонение от нормата е маркираността на женския пол с определение (глаголна форма, прилагателно, причастие) от женски род във функция на изреченски предикат, срв. *Докторантът на Стопанския факултет е публикувала солидна доза разголеени снимки* (iNews.bg); *Шефът на СГС е участвала лично в сделките със „Софийски имоти“* (Меди-апул); *Пресекретарят на президента наказана с предупреждение заради Колорадо* (в. „Сега“); *Здравният министър също бе категорична в позицията си относно забраната* (в. „Стандарт“).

(4) Недопустимо отклонение от граматическата правилност е маркираността на женския пол с определение от женски род при съществително от мъжки род, изпълняващо идентифицираща референция, или специфициране на лице от женски пол като неопределено пред слушателя (т.е. когато именната група е във функция на подлог или допълнение и в биноминативни изречения), напр. **нова президент, *македонската министър на външните работи*.

Важна черта на българския език е, че информацията за пола в изказване, в което се визират лица, има задължителен характер. Полът може да бъде експлицитен по различен начин, като обичайният е чрез собственото име на лицето. Ако собственото име обаче е на малко известно чуждестранно лице, има вероятност да се стигне до объркване. До недоразумение може да се стигне и ако носител на собственото лично име може да бъде и мъж, и жена, срв.: – *Следобед ще играем покер у Боби. – Кой е тоя Боби? – запита той недоволен. – Боби не е той, а тя...* (П. Вежинов). Ако лицето е известно на широката публика, информацията за пола представлява екстралингвистична даденост. Но ето един пример, в който е направено подвеждащо читателите изказване: *Преводач от американското ФБР, който е имал достъп до свръхсекретна информация, е заминал за Сирия през 2014 г. и се е омъжил за ключово лице от терористичната групировка „Ислямска държава“, съобщи CNN* (Труд). Налице е поредица от маркери за мъжки пол на визираното лице, но от информацията по-нататък става ясно, че преводачът е всъщност *преводачка*, т.е. лице от женски пол. В случая се натъкваме на правилно в граматическо отношение, но неистинно по съдържание изречение. И обратно, ако изречението беше *Преводач от американското ФБР, която е имала достъп до свръхсекретна информация, е заминала за Сирия през 2014 г. и се е омъжила за ключово лице от терористичната групировка „Ислямска държава“*, ще бъде налице изречение с отклонения от граматическите правила на съгласуваност, но с истинна в съдържателно отношение информация. Ето защо словообразователният модел, по който се образуват съществителни за лица от женски род (съществително за лице от мъжки род + суфикс *-ка* (рядко друг су-

фикс), е изключително продуктивен в българския език: *преводач – преводачка*. За съжаление, маскулинизацията в съвременната българска реч пренебрегва в значителна степен словообразователните ресурси на езика.

1.6. Нахлуване на елементи, характерни за устната реч, в писмената реч. Засилена употреба на съкратени форми. Поява на така нар. *трети език*

Ако маскулинизацията може да се определи като белег за интелектуализация на съвременния език, макар и наречена от нас по-скоро псевдоинтелектуализация, тенденцията към все по-голяма проницаемост на писмената реч за елементи, характерни за устната реч, може да се дефинира като проява на продължаваща демократизация и колоквиализация на стандартния език. Доминираща роля в това отношение се пада на медиите и интернет комуникацията. Езикът в социалните медии, блогове, дискуссионни форуми, коментарни рубрики, а също езикът на имейлите, есемесите и др. генерира появата на така нар. *трети език*, или по-точно – поява на трета форма на езика наред с конвенционалната писмена и устна форма. Това е така нар. *писмена форма на устната разговорна реч*. До появата на интернет книжовно-разговорната реч се смяташе за основна проява на устната комуникация, днес понятието устна комуникация разширява значението си и обхваща и интернет комуникацията, немалка част от която протича в писмена форма. Именно тази форма по своите иновационни характеристики, които не са само лексикални, фонетични и графични, но и граматически, се намира между конвенционалната писмена и устна форма на българския език.

С повсеместното разпространение на интернет комуникацията устната разговорна реч започва да се възпроизвежда „по необходимост“ със средствата на стандартното българско писмо. Нейна отличителна особеност става отклонението от стандартните норми и правила на писмената реч. За целта се въвеждат в употреба специални писмени знаци, напр. ударението или друга фонетична особеност се отбелязва с главна буква; засилва се употребата на апостроф като знак за съкратен елемент от съответна дума; веларизираното <л> (така нар. *кратко у*) се означава с буквата *у*; въвеждат се в употреба някои цифри (*4, 6*) вм. определени букви (*ч, ш*) (най-напред в български текстове на латиница поради това, че няма специален графичен знак за тях в латинското писмо, а след това и в кирилски текстове); засилва се употребата на латиницата, като и при тази употреба не се спазва официалният стандарт, а се конвенционализират някои „свободни“ графични знаци на латинското писмо за означение на „особени“ кирилски букви, напр. *q* за означение на буквата *я*; започват да се употребяват несъществуващи в съвременната графика букви; така нар. *емотикони* започват да изпълняват определени функции, които в устната реч се изпълняват с помощта на интонацията, мимики и жестове и др. Някои от тези означения придобиват конвенционалност и дори започват да се пренасят в стандартната писмена реч.

Твърде забележима иновационна употреба е деформацията на думи и форми: съкращаване на местоименни форми – *како, кво, ко* в м. *какво; ед-ко си* в м. *еди-какво си; къв* в м. *какъв; никво* в м. *никакво; туй* или *тва* в м. *това; тоз, тоя* или *тоа* в м. *този; га* в м. *кога; ся* в м. *сега*, напр.: *Ко праим ся?* (фейсбук); *нашта, вашта* в м. *нашата, вашата*; употреба на диалектни, съкратени и деформирани форми на частицата за образуване на бъдеще време *ще – ша, шъ, ше, ши*, дори само *ш*, както и пълно или частично съкращаване на частицата *да* в отрицателната форма за бъдеще време, напр. *Нема се осигурявам* (Дневник) в м. *Няма да се осигурявам, Нема а се косите таа вечер* (Офнюз); деформация на глаголни форми – *тря или требе* в м. *трябва; моа* в м. *мога; пряя* или *праа* в м. *правя; пай се* в м. *пази се; глей* в м. *гледай*; деформация на спомагателния глагол в сег. вр. 3 л. ед. ч. – *й* в м. *е*, напр. *Ко й туй?* в м. *Какво е това?*; деформация на често употребявани частици, съюзи и наречия – *ми* в м. *ами, ма* в м. *ама, се* в м. *все; ного* в м. *много*, напр. *Сека година ного доволни* (фейсбук); *начи* в м. *значи; ай, айде* в м. *хайде* и др. Налице е корелация между най-често съкращаваните думи и форми и фреквентността на тези думи и форми. Според „Честотния речник на българската разговорна реч“ на Цв. Николова (1987) голяма част от посочените деформирани и съкратени думи и форми влизат в първата стотица по фреквентност: *този, тоя* – заема 8 позиция; *ще* – 11; *какъв, какво* – 19; *нямат (+ няма)* – 28; *мога* – 30; *много* – 35; *ами* – 44; *правя* – 53; *трябва* – 54; *значи* – 79; *гледам* – 85; *къде* – 100; *хайде* – 101.

2. Факторът *вътрешен развой на езика*. Други фактори

Отбелязаните тенденции, както и някои други, за които ще говорим по-нататък, нямат случаен характер, напротив, това са редовно повтарящи се иновационни употреби. Развитието им може да продължава векове наред, но има закономерен характер, защото те са обусловени преди всичко от вътрешния развой на езика, респ. на българската граматика. Факторът *вътрешен развой на езика* се смята за основен фактор за промените в него, докато влиянието на обществените езикови и извънезикови фактори има второстепенно значение: „Трябва винаги да се опитваме най-напред да обясним всеки факт чрез вътрешния развой на дадения език или диалект. Едва когато се убедим, че такова обяснение е невъзможно, прибегваме към външните фактори, като влиянието на субстрата, на друг жив език или диалект и т.н.“ (Щибер/Sztyber 1956: 332).

Тук нека си припомним и принципното предупреждение на Р. Ружичка за възможното изкривяване на „структурната матрица“ на българския език при едностранчивото акцентуване на неговата балканска типология. Той пише, че всяка хипотетично изградена типологична класификация може да доведе до вариативност в характеристиката на един език: по дадени черти той може да се отнесе към един тип езици, а според други свои черти, проявяващи се на друго граматическо равнище, би могъл да бъде причислен към друг тип. По този начин типологичната групировка може да „наруши“

целостта на граматическата система на изследвания език, като установи принадлежност към различни типологически групи в зависимост от граматическото равнище, което е подложено на типологичен анализ. Без да навлиза в подробности, авторът дава за пример изследването на българския език, при което детайлната типологична класификация нарушава картината за обективната цялост на неговата граматическа система (Ружичка/Ruzicka 1974: 9–10).

Факторът *вътрешен развой на езика* има основна роля при трансформацията на противопоставянията по одушевеност – неодушевеност, мъжколичност – немъжколичност и лице – нелице; отчасти при измененията, свързани с глаголната и местоименната възвратност; при тенденцията към загуба на звателната форма при личните собствени имена на жени и мъже; при конверсивната каузативация на глаголните значения. На иновационна промяна, която е активизирана от чуждозиково влияние (влияние от германските езици, преди всичко – английски), но улеснено от „проницаемостта“ на граматическата система на съвременния ни език, са подложени относителните прилагателни, резултат от което са новите апозитивни конструкции. В развитието си относителните прилагателни претърпяват забележителна промяна от първоначален синтетизъм от славянски тип към аналитизъм от романски тип и от аналитизъм от романски тип към нов, вторичен синтетизъм от германски тип. Ширещата се маскулинизация, съгласуването по пол, а не по род извън формата, както и нахлуването на елементи, характерни за устната реч, в писмената реч (засилена употреба на съкратени форми, поява на така нар. *трети език*) са иновационни процеси, които са резултат преди всичко от екстралингвистичен фактор – интелектуализация, демократизация, колоквиализация на езика, свързани с глобализацията, със социалните и политическите промени в България в края на XX век, с ролята на медиите и особено с интернет комуникацията.

Би могло да се твърди още, че почти всички иновационни процеси в съвременната българска граматика са пресечна точка на съвкупност от фактори, сред които се откроява ролята на когнитивния фактор, предизвикващ изменения в мисленето на българите при концептуализацията на обектите, явленията и процесите от действителността.

3. Универсално и специфично в концептуализацията на предметите, явленията и процесите. Антропоцентричност на концептуализацията

А. Вежбицка пише, че между отделните лингвокултурни системи и отразените в тях начини на мислене могат да се намерят както дълбоки различия, така и дълбоки сходства (Вежбицка/Wierzbicka 1997/2001: 47). Интересът към езиковите и концептуалните универсалии трябва да върви ръка за ръка с интереса към разнообразието на лингвокултурните системи. Дори в близкородствени лингвокултурни системи са налице различия в стереотипните социо-културни представи за предметите, качествата и действията.

Универсална черта на концептуализацията е нейната антропоцентричност. На висшите етапи на познание езикът е едновременно инструмент за концептуализация на окръжаващата човека действителност и начин за фиксиране на резултатите от процеса на концептуализация – картината на света и знанията за нея. Според А. Вежбицка концептуализацията на естествените предмети (natural kinds) и артефактите (kinds of human artefacts) е антропоцентрична. Да се опишат техните концепти (или „вътрешната логика“ на концептуалните структури), означава да се опишат онези ситуации, при които предметите влизат в съприкосновение с човешката дейност (Wierzbicka 1985: 19–32). Така например най-важната когнитивна характеристика на по-голямата част от предметните имена е предназначението, функцията на обекта, назован с името. С функционална съставяща се характеризират преди всичко названията на артефактите. Вътрешното съдържание на създадените от човека предмети се състои в тяхното предназначение, което се експлицира в семантичното определение на името. Антропоцентричната ориентация към предметите от заобикалящия ни свят е толкова силна, че ако не се знае или не е напълно ясна функцията на определен предмет, не може да се формира понятие за този предмет, нито да се запомни името му и да се класифицира в таксономичното поле.

Що се отнася до естествените обекти, тяхната същност се състои в това, че те съществуват и представляват нещо независимо от човека. Те именно правят света на човека устойчив. В съчинението си „Бит и душевност на нашия народ“ Иван Хаджийски описва следния случай. Един човек се завръща вкъщи след дълго отсъствие. В двора е нареден целият му род да го посрещне. Той минава мълчалив между редиците, без да погледне някого, погледът му е устремен към стария орех, отива при него, засмива се, потупва го по дънера и казва: „Върнах се, хей..., върнах се!“ (Хаджийски/Hadzhiski 1974: 345). Зад това поведение на героя Ив. Хаджийски вижда нравствена привързаност към предметите в бащиния дом. Нещо повече – старият орех е концептуализиран като символ на дома, защото той съществува, има го, а значи го има и домът. Отношението към естествените обекти е различно от отношението към вещите, дори към старите вещи, които би могло да бъдат обвити с носталгичен ореол. Функционалната компонента е отразена и в семантиката на съществителното *вещ* ‘отделен предмет, обикновено изработен от човека и предназначен за битови нужди’.

Още един пример за концептуализацията на устойчивостта на естествените обекти намираме в Йордан-Йовковия роман „Чифликът край границата“. В романа героинята Нона разказва на подпоручик Галчев кога смята, че вече си е пристигнала вкъщи: „Щом спря каруцата и аз погледнах ей нататък. – Тя посочи на изток. – И видях три-четири звезди, те все там си стоят. И ми стана леко, радостно. Ето, тез звезди са наши, помислих си – ний сме у дома си!“ (Йовков/Yovkov 1983: 279). Предметите образу-

ват субстанцията на света – пише Л. Витгенщайн, само ако има предмети, може да има една устойчива форма на света“ (Витгенщайн/Witgenstein 1922/2003: 183). Унищожаването на естествен обект предизвиква катастрофална ситуация, защото се разрушава устойчивостта на картината на света на отделен човек или група от хора.

Според семантичната класификация на В. А. Плуноян глаголните предикати биват два основни класа: състояния и динамични ситуации, като от своя страна динамичните ситуации се делят на процеси и събития. Основното различие между предикатите за състояние (или така нар. *стативни предикати*) и предикатите, означаващи динамични ситуации (или така нар. *динамични предикати*), е, че състоянията обикновено не изискват никакви специални усилия от страна на субекта. Именно затова, отбелязва авторът, субектът на състоянието често се представя като пациент или експериментатор (Плуноян/Plungyan 2000: 246–247). От историята на индоевропейските езици, вкл. от историята на българския език, може да се проследи еволюцията, която претърпяват стативните предикати.

Както вече сме писали (вж. Буров/Burov 2019: 115–116), още Шарл Бали развива идеята, че човешките възприятия на различните явления и тяхното изразяване в езиците се характеризират с две противоположни тенденции: а) като вътрешна интранзитивна дейност, а не като действие, способно да влияе на обекта и да води до някакъв резултат; б) като мисъл, която инстинктивно се обръща към търсене на причина и следствие, като определен феномен, който извиква идея за агенс, произвеждащ транзитивно действие, способно да влияе на обекта. Първия начин на възприемане авторът нарича феноменистичен, или импресионистичен, а втората тенденция се определя като каузална, или транзитивна (Бали/Bally 1920/2003: 186). По-нататък авторът въз основа на много примери с начина на изразяване на глаголни действия и състояния в различни езици се опитва да свърже феноменистичната тенденция с индоевропейските синтетични езици. Сам индоевропейският език е имал много повече безлични глаголи в сравнение с езиците, развили се от него. Така от своя страна руският език има повече безлични глаголи в сравнение с немския, немският повече от френския, френският повече от английския. В английския език са запазили само безличните глаголи с „метеорологично“ значение, което съвсем точно се съгласува с действителността и логиката. В езиковата еволюция се наблюдава следният паралелизъм: честотата на безличните глаголи остава една и съща при увеличаване броя на аналитичните форми. Авторът отстоява гледището, че в аналитичните езици е налице тенденция за съкращаване на медиалните глаголи, с които се изразява действие, свойствено на субекта и съсредоточено в субекта, в съответствие с това в каква степен езиците са се отдалечили от индоевропейския тип и са се приближили към аналитичния тип (Бали/Bally 1920/2003: 194–195). В съвременния български език напр. количеството на глаголите *media tantum* остава почти също-

то, каквото е в старобългарския език. Нещо повече, днес някои от тях успешно се подлагат на дереклективация с цел изразяване на каузативност.

Измененията в концептуализацията на процесите следват същността на прототипичното действие, което има субект и обект, за да се осъществява въздействие на субекта върху обекта. В процеса на взаимодействие между субекта и обекта субектът или създава обекта си, или го променя.

Другото слабо звено сред българските глаголи са така нар. *ме-*, *ми-* и *ми се-* глаголи – типични представители на първоначалната концептуализация на състоянията, при която субектът на състоянието се представя като пациент или експериенцер, с което се експлицира, че състоянието не зависи от волята на субекта: *боли ме, досмешава ме, харесва ми, омръзва ми, спи ми се, яде ми се*. Тук се отнася и така нар. *неглаголен предикатив* от вида *трудно ми е, приятно ми е, жал ми е, страх ме е*, т.е. форми, с които се изразяват физически или душевни състояния на хората и на други живи същества.

Нека, преди да анализираме какви промени се наблюдават с концептуализацията на състоянията на лицата и съответно с категоризацията на стативните предикати, да разгледаме следните примери: *Борисов ще му се наложи да се оправдава, че това не е политическа поръчка* (Епицентър); *Той как му се пушело разказва в неговия [= своя, бел. моя] текст „Страст“* (Сега); *Той страх ли го е специално да поеме делата за корупция във властта* (Труд). От гледната точка на когнитивната граматика може да се допусне, че пациентът или експериенцерът се прекатегоризират в актор, а ролята на пациент или експериенцер поема да изразява акузативната или дателната местоименна клитика, т.е. едно и също лице едновременно изпълнява две роли, като влиза във взаимодействие със себе си. Тук отново ставаме свидетели на промяна в концептуализацията на състоянията, в която се отразява приближение към прототипичния модел на процесите и следване на структурата на този модел.

Наред с хипотезите за взаимодействието на българския език с османския турски език и с езиците на другите балкански народи относно появата и широката употреба на ренаративните форми, както и с допускането за самобитност на явлениято и ролята на перфекта друг фактор, който е свързан с мисленето и мирогледа на българите, се изтъква още от Ю. Трифонов, срв.: „Едва ли можем да се съмняваме, че в създаването на специален израз [за несвидетелственост] се е отразил нашият народен характер. Ние дотолкова сме предпазливи и недоверчиви, дотолкова страним от отговорност за работи, в които не сме по-пряко ангажирани, щото чрез самия говор се стремим да подчертаем на всяка стъпка кое сме видели с очите си и за кое само сме чули от други хора. Миналото чрез самото си разказване в нашия език като че се излага на известен скептицизъм“ (Трифонов/Trifonov 1905: 169). Като цитира това мнение на Ю. Трифонов, известната руска българистка Е. Дьомина пише, че само на пръв поглед мнението на

Ю. Трифонов изглежда наивно (Демина/Demina 2001: 293). С това тя частично се присъединява към него. И така може да се приеме, че развитието на евиденциалната система – такава, каквато я познаваме днес, е резултат от взаимодействието на два основни фактора: външен – влиянието на османския турски език, и „вътрешен“ – когнитивен фактор, непосредствено свързан с концептуализацията на действията като непосредствено и косвено възприети.

4. Концептуализация и иновационни процеси в съвременната българска граматика

Концептуализацията представлява еволюционен когнитивен процес, който се намира в сложно отношение едновременно на симетричност и асиметричност с езиковата категоризация. Езиковата категоризация, застъпана в граматическите класове и категории, не е просто и пряко отражение на съвременните когнитивни модели, според които се осъществява категоризацията. От една страна, в една или друга степен в съвременния език е съхранена историята на когницията и затова проучването на така наречените изключения от съвременните граматически норми е косвен път за проучване историята на познанието. От друга страна, самият език оказва влияние върху познанието и му въздейства. Във всеки момент от развитието на езика е налице както симетрично, така и асиметрично отношение между концептуалната и езиковата категоризация. Проучването на така наречените отклонения от граматическите норми („грешки в употребата“, иновации) изважда наяве перспективата на това отношение. Казаното може да се представи схематично по следния начин (вж. Схема 1):

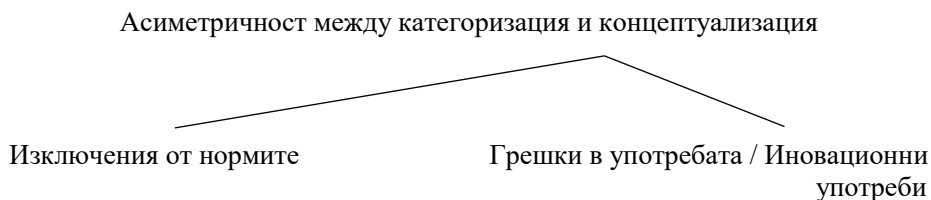

Схема 1.

Изключенията от нормите представят граматическите класове и категории като вместилища на историята на когницията. Грешките в употребата и/или иновационните употреби трябва да се разглеждат като тест за тенденциите в развитието на граматическите класове и категории. Основен когнитивен фактор за граматическите изменения това са промените в концептуализацията на предметите, явленията и процесите. Граматическата категоризация, която следва промените в концептуализацията, но изостава от нея, води до семантични и формални промени в граматическите

класове и категории. Промените могат да бъдат подпомогнати от влияние на „външен“ фактор – чуждоезиково влияние, билингвизъм, екстралингвистични обстоятелства; „вътрешен“ фактор – недостатъчно закрепена граматическа норма, „книжност“ на нормата, изкуствен характер на нормата. Промените могат да имат и спонтанен, независим характер, следвайки логиката на вътрешноезиковата еволюция.

ИЗТОЧНИЦИ

- Йовков 1983: *Йовков, Йордан*. Събрани съчинения, т. 4. София, Български писател.
- Хаджийски 1974: *Хаджийски, Иван*. Бит и душевност на нашия народ. София, Български писател.

SOURCES

- Hadzhiyski 1974: *Hadzhiyski, Ivan*. Bit i dushevnost na nashiya narod. Sofia, Balgarski pisatel.
- Yovkov 1983: *Yovkov, Yordan*. Sabrani sachineniya, t. 4. Sofia, Balgarski pisatel.

ЛИТЕРАТУРА

- Бали 1920/2003: *Бали, Ш.* Импресионизм и граматика. – В: *Ш. Бали*. Язык и жизнь. Москва, УРСС, 2003.
- Буров 2015: *Буров, Ст.* Тенденции и промени в съвременната българска граматика. – *Български език*, № 3.
- Буров 2016: *Буров, Ст.* Граматичните аспекти на маскулинизацията. – В: *Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието*. Юбилеен сборник. Съст. А. Кочева. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“.
- Буров 2019: *Буров, Ст.* *Studia Grammatica Bulgarica*. В. Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.
- Вежбицкая 1997/2001: *Вежбицкая, А.* Понимание культур через средство ключевых слов. Москва, Языки славянской культуры, 2001.
- Витгенщайн 1922/2003: *Витгенщайн, Л.* Логико-философски трактат. – В: В. Стефанов (ред.). *Философия на логиката. Ранна аналитична философия. Готлоб Фреге. Бърtrand Ръсел. Джордж Е. Мур. Лудвиг Витгенщайн*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003.
- Горбов 2010: *Горбов, А. А.* Топ-метод, експрес-номинации, економ-класа: о русских именных композитах с атрибутивным элементом в препозиции к вершине. – *Вопросы языкознания*, № 6.
- Демина 2001: *Демина, Е. И.* Размышления над явлением языковой интерференции на грамматическом уровне. – В: *Традиция и съвременност в българския език*. Под редакцията на проф. д-р Венче Попова. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Леков 1958: *Леков, Ив.* Общност и многообразие в граматическия строй на славянските езици. София, Издание на Българската академия на науките.
- Ницолова 2020: *Ницолова, Р.* Избрани трудове. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Петров 2019: *Петров, В.* Женският род в съвременния български език и в новогръцкия език. – В: *Aut inveniam viam, aut faciam*. Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. В. Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.
- Плунгян 2000: *Плунгян, В. А.* Общая морфология. Введение в проблематику. Москва, Эдиториал УРСС.
- Ружичка 1974: *Ружичка, Р.* К вопросу о существовании особых принципов и методов описания грамматической структуры славянских языков. – В: *Грамматическое описание славянских языков. Концепции и методы*. Москва, Издательство „Наука“.
- Трифонов 1905: *Трифонов, Ю.* Синтактични бележки за съединението на минало действително причастие с глагола *съм* в новобългарския език. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, № 66, св. 3–4.
- Харалампиев 1997: *Харалампиев, Ив.* Бъдещето на българския език от историческо гледище. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.
- Щибер 1956: *Щибер, Здз.* За вътрешния развой на езика. – *Български език*, № 4.
- Юдина 2010: *Юдина, Н. В.* Русский язык в XXI веке: кризис? эволюция? прогресс? Москва, Гнозис.
- Wierzbicka 1985: *Wierzbicka, A.* Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma Publishers, Inc.

REFERENCES

- Bally 1920/2003: *Bally, Ch.* Impressionizm i grammatika. – In: Ch. Bally. *Iazyk i zhizn'*. Moskva, URSS, 2003.
- Burov 2015: *Burov, St.* Tendentsii i promeni v savremennata balgarska gramatika. – *Balgarski ezik*, № 3.
- Burov 2016: *Burov, St.* Gramatichnite aspekti na maskulinizatsiyata. – In: *Profesor Ivan Kochev – zhivot, ot daden na ezikoznaniето*. Yubileen sbornik. Sast. A. Kocheva. Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”.
- Burov 2019: *Burov, St.* Studia Grammatica Bulgarica. V. Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.
- Demina 2001: *Demina, E. I.* Razmyshleniia nad iavleniem iazykovoii interferentsii na grammaticheskom urovne. – In: *Traditsiya i savremennost v balgarskiya ezik*. Pod redaktsiyata na prof. d-r Venche Popova. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Gorbov 2010: *Gorbov, A. A.* Top-metod, ekspress-nominatsii, ekonom-klassa: o russkikh imennykh kompozitakh s atributivnym elementom v prepozicii k vershine. – *Voprosy iazykoznanii*, № 6.
- Haralampiev 1997: *Haralampiev, Iv.* Badeshteto na balgarskiya ezik ot istoricheskogo gledishte. V. Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.
- Iudina 2010: *Iudina, N. V.* Russkii iazyk v XXI veke: krizis? evolyutsiya? progress? Moskva, Gnozis.
- Lekov 1958: *Lekov, Iv.* Obshtnost i mnogoobrazie v gramaticheskiya stroy na slavyanskite ezitsi. Sofia, Izdanie na Balgarskata akademiya na naukite.

- Nitsolova 2020: *Nitsolova, R.* Izbrani trudove. Sofia, Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Petrov 2019: *Petrov, V.* Zhenskiyat rod v savremenniya balgarski ezik i v novogratskiya ezik. – In: *Aut inveniam viam, aut faciam.* Sbornik v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Stoyan Burov. V. Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodiy".
- Plungian 2000: *Plungian, V. A.* Obschchaia morfologiya. Vvedenie v problematiku. Moskva, Editorial URSS.
- Ruzicka 1974: *Ruzicka, R.* K voprosu o sushchestvovanii osobykh printsipov i metodov opisaniia grammaticheskoi struktury slavyanskikh iazykov. – In: *Grammaticheskoe opisaniye slavyanskikh iazykov. Kontsepcii i metody.* Moskva, Izdatel'stvo "Nauka".
- Sztyber 1956: *Sztyber, Zdz.* Za vatreshniya razvoy na ezika. – *Balgarski ezik*, VI, № 4.
- Trifonov 1905: *Trifonov, Yu.* Sintaktichni belezhki za saedinenieto na minalo deystvitelno prichastie s glagola *sam* v novobalgarskiya ezik. – *Periodichesko spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, № 66, sv. 3–4.
- Wierzbicka 1985: *Wierzbicka, A.* Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma Publishers, Inc.
- Wierzbicka 1997/2001: *Wierzbicka, A.* Ponimanie kul'tur cherez posredstvo kliuchevykh slov. Moskva, Iazyki slavianskoi kul'tury, 2001.
- Wittgenstein 1922/2003: *Wittgenstein, L.* Logiko-filosofski traktat. – In: V. Stefanov (red.). *Filosofia na logikata.* Ranna analitichna filosofia. Gottlob Frege. Bertrand Russell. George E. Moore. Ludwig Wittgenstein. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", 2003.

✉ Проф. д.ф.н. Стоян Буров

Катедра по съвременен български език, Филологически факултет
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
ул. „Теодосий Търновски“ № 2, 5003 Велико Търново, България

✉ Prof. Stoyan Burov, DSc
Department of Modern Bulgarian Language
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2 T. Tarnovski, Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria